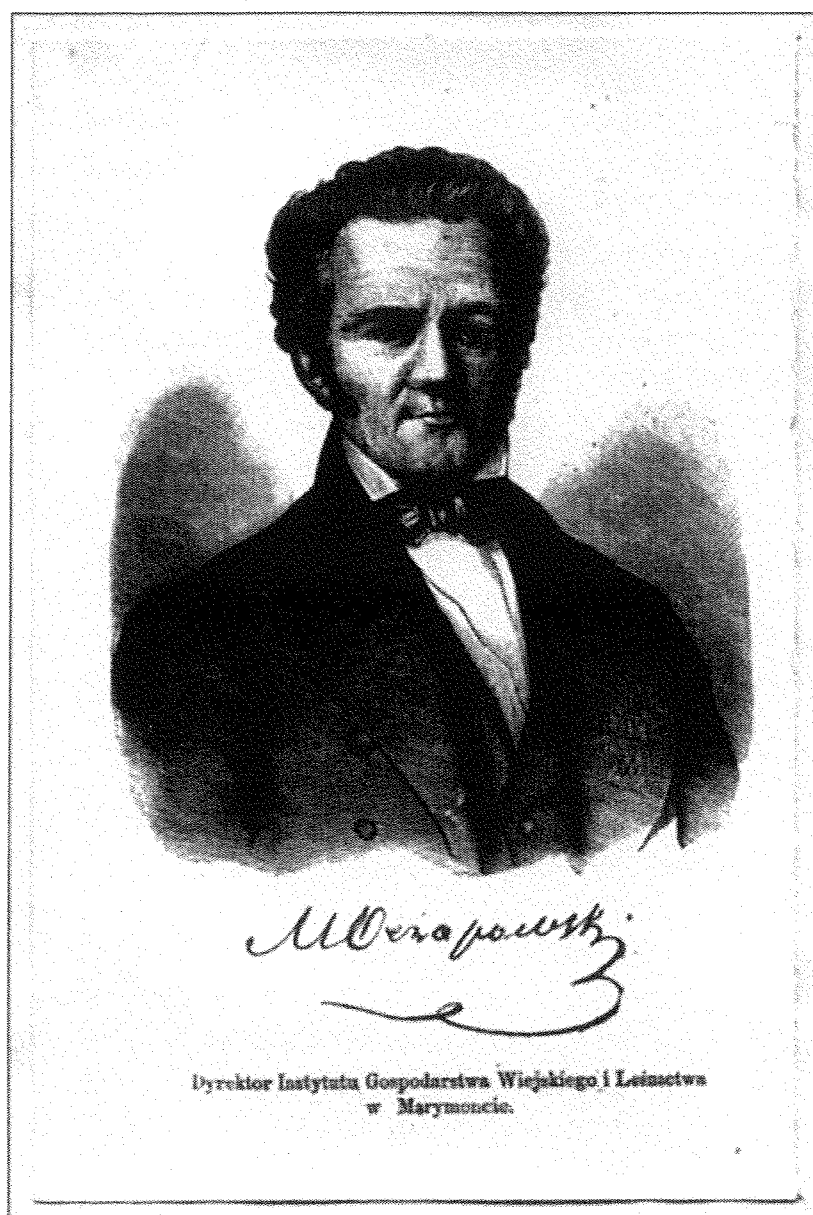

Kronika

Michał Oczapowski
– prekursor nauk rolniczych w Polsce (1788–1854)

Michał Oczapowski urodził się 11 maja 1788 r. w Pociejkach w pow. Słuckim, gub. Mińska. Ojciec Michała – Mikołaj, był proboszczem parafii grecko-katolickiej i z tej racji otrzymał 4 włóki bardzo dobrej ziemi, jako część wynagrodzenia. Ziemię tę uprawiał z dużym zamiłowaniem i zamiłowanie to przekazał swojemu synowi Michałowi. Dochody z parafii pozwoliły ojcu sfinansować naukę Michała. Ze względu na zły stan zdrowia Michał rozpoczął naukę w szkole w Słucku stosunkowo późno (1803), ale już w 1808 ukończył szkołę średnią w Nieświeżu. W tym samym roku rozpoczął studia na Wydziale Fizyko-Matematycznym Uniwersytetu Wileńskiego, który z dyplomem magistra ukończył w 1811 i już w 1812 obronił doktorat z filozofii, na podstawie pracy zatytułowanej „Rozprawa o gruntach”. Pracę tę po znacznym rozszerzeniu opublikował w 1819 r. pt. „Zasady agronomii czyli nauki o gruntach”. Był to pierwszy polski i jedyny do 1901 podręcznik z gleboznawstwa. Należy tu wspomnieć, że Oczapowski upowszechnił w słownictwie polskim słowo „próchnica” zamiast wcześniej używanego słowa „ziemia roślinna”.

Po studiach pracował M. Oczapowski przez 7 lat w folwarku u barona Antoniego Rönne, na Żmudzi i w Królestwie Polskim. W tym czasie prowadził ożywione życie towarzyskie, zapoznał się z J. Lelewelem, J.A. Czartoryskim i nawiązał kontakty z filomatami i filaretami. Ożenił się, ale małżeństwo z pierwszą żoną trwało krótko. Po rozwodzie ożenił się ponownie z Michaliną Stubielewiczówną, córką profesora Uniwersytetu Wileńskiego. Z małżeństwa tego urodził się syn Józef Bogdan. Brat Michała Oczapowskiego, Antoni, również ukończył studia na Uniwersytecie Wileńskim, gdzie od 1823 wykładał chemię ziemianką (rolną) i technologię.

W czasie pracy u A. Rönne, M. Oczapowski starał się o powierzenie mu wykładów na Uniwersytecie Wileńskim. Mimo poparcia A. Rönneho i J.A. Czartoryskiego, decyzją Rady Uniwersytetu nie otrzymał tego stanowiska. W związku z tym dzięki wsparciu Czartoryskiego i pomocy finansowej Rönneho w 1819 rozpoczął studia uzupełniające za granicą. W roku 1820 Oczapowski otrzymał również stypendium Komisji Oświecenia w Królestwie na dalsze kształcenie za granicą. W tym czasie przebywał w Niemczech, Austrii, Francji, Holandii i Anglii. W czasie pobytu za granicą Oczapowski przysyłał raporty do Czartoryskiego oraz do Uniwersytetu Wileńskiego, w których formułował swoje myśli dotyczące rolnictwa. Dotyczyły one między innymi likwidacji poddaństwa i pańszczyzny, likwidacji wspólnych pastwisk gminnych, zastąpienia powszechnej wówczas trójpolowej uprawy roli przez gospodarowanie przemiennie-pastwiskowe, ograniczenie nadmiernego rozdrobnienia gruntów włościańskich, doksztalcenie księży naukami rolniczymi, gdyż mieli oni duży kontakt z rolnikami. W czasie pobytu za granicą wędrował często pieszo, zwiedzając różne gospodarstwa rolnicze i dlatego pisze się o nim, że „drogę miał ciernistą zanim stał się wielki”. W czasie pobytu za granicą najdłużej przebywał w Uniwersytecie Rolniczym w Möglinie, u bardzo słynnego wówczas Albrechta Thaera. A. Thaer był doskonałym praktykiem rolnikiem i zasłynął szczególnie z tego, że był zwolennikiem i propagatorem teorii próchniczego odżywiania roślin. Według tej teorii rośliny

pobierają z gleby nie związki mineralne, ale związki organiczne. Z tego powodu warunkiem osiągania wysokich plonów było nawożenie obornikiem oraz uprawa i przyorywanie nawozów zielonych. Takiego sposobu gospodarowania nauczył się Oczapowski i to pozostało mu na całe życie.

Już w czasie pobytu za granicą (1822) Oczapowski dowiedział się, że dzięki poparciu Czartoryskiego został wybrany na profesora Uniwersytetu Wileńskiego i bezpośrednio po powrocie do Wilna objął Katedrę Gospodarstwa Wiejskiego. Wykłady prowadził tam przez 10 lat. Od początku pracy na Uniwersytecie rozpoczął starania o zorganizowanie rolniczej stacji doświadczalnej w celu prowadzenia tam zajęć praktycznych ze studentami oraz badań rolniczych. Jednakże spotkało się to z dezaprobatą, głównie ze względu na trudności finansowe. Dopiero w 1828 udało się Oczapowskiemu założyć majątek uniwersytecki (zameczek) zaopatrzony później w inwentarz żywy i martwy. W gospodarstwie tym prowadzono praktyki studenckie oraz doświadczenia wdrożeniowe z wysokoplennymi odmianami zbóż i ziemniaków. Trwało to krótko, bo już w 1832 r. zamknięto Uniwersytet Wileński, a Oczapowskiego skierowano na emeryturę.

Szerokie koła rolników praktyków uległy dużym wpływom Oczapowskiego. Źródłem tych wpływów były między innymi cenne publikacje dydaktyczne i praktyczne, spośród których największą popularnością cieszyły się „Sposób klasyfikowania gruntów” oraz „Rzut oka na teraźniejszy stan gospodarstwa w klimacie północnym”.

W okresie Wileńskim znacznie większy efekt osiągnął Oczapowski w działalności popularyzatorskiej pisząc szereg publikacji podręcznikowych oraz artykułów, które były nowatorskie, nie tylko na owe czasy, ale również na wiele lat późniejszych. Były to następujące podręczniki:

- „Zasady chemii rolniczej”, 1819, pierwszy napisany w języku polskim podręcznik z tej dyscypliny. Można więc uznać, że od tego czasu powstała odrębna dyscyplina chemia rolna.
- „Zasady agronomii czyli nauka o gruntach”, 1819. Pierwszy i jedyny podręcznik gleboznawstwa do końca XIX wieku.
- „O roli, jej uprawie i pielęgnowaniu roślin gospodarskich”, 1825.
- „Sposób klasyfikowania gruntów”, 1825.
- „Rzut oka na teraźniejszy stan gospodarstw w klimacie północnym”, 2 tomy; 1828 i 1830.

Oprócz tego wydał Oczapowski przekłady dzieł A. Thaera (1819) i J. Burgera (1831).

Po zamknięciu Uniwersytetu Wileńskiego Oczapowski opuszcza Wilno i udaje się do Warszawy. Tu na początku przez jeden rok był administratorem dóbr na Marymoncie, a od roku 1833 został dyrektorem Instytutu Agronomicznego na Marymoncie. Z tą chwilą rozpoczął się złoty okres w działalności naukowo-dydaktycznej tego wielkiego rolnika. Uznano, że Oczapowski był w tym czasie naj-

wybitniejszym uczonym rolnikiem. Jak podają wspomnienia o Nim, był już w tym czasie wybornym pisarzem, wytwornym pedagogiem, a dla uczącej się młodzieży przychylny i wyrozumiały.

Po upadku powstania listopadowego (1831) przez 5 lat (do 1836) Instytut na Marymoncie nie funkcjonował, choć nie uległ likwidacji. W roku 1833 Komisja Rządowa nie podpisała dalszego kontraktu dzierżawy z dotychczasowym dyrektorem instytutu J.B. Flatem, zwolniono go tym samym z dyrektora instytutu i na to stanowisko powołano M. Oczapowskiego. Po otwarciu instytutu w roku 1836 nauczano tam ponownie rolnictwa w niższej szkole oraz na poziomie wyższym, przy czym początkowo studia trwały 2 lata. Już od początku powołano Komitet Nadzorujący Instytut, który składał się z 7 osób wyższych urzędów ówczesnego Królestwa i Oczapowskiego. Komitet ten opracował nowy regulamin studiów umożliwiający kształcenie na wyższym poziomie oraz stwarzający możliwość odbywania praktyk zawodowych. Oczapowski uważał za chybione wszelkie nauczanie nieoparte praktyczną dokumentacją. Szybko zwiększono czas studiów do 3 lat razem z praktyką. Dyplom otrzymywał student po praktyce i po egzaminie końcowym. Był to bardzo trudny egzamin, na co wskazuje fakt, że w latach 1841–1853 kurs teoretyczny ukończyło 876 studentów, a końcowy tylko 362 studentów. W 1840 rozszerzono również zakres studiów tworząc Instytut Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa. Dzięki staraniom Oczapowskiego w dobrach należących do Instytutu powstało wzorowe gospodarstwo rolne, ogród botaniczny, parcele leśne, gabinet modeli narzędzi rolniczych, laboratorium chemiczne i techniczne oraz biblioteka. Skompletowano szereg modeli maszyn rolniczych oraz urządzeń dla przetwórstwa, np. miniaturowy browar, kompletny model cukrowni oraz prawidłowo funkcjonującą małą gorzelnię.

Za czasów Oczapowskiego rozszerzono zakres nauczania, głównie w Oddziale Wyższym, nie tylko przedmiotów zawodowych, ale również podstawowych, takich jak fizyka, chemia, botanika, zoologia i in. Znacznie wzrósł poziom nauczania z tych przedmiotów w stosunku do okresu, kiedy dyrektorem był Flat. Zarządzając całością Instytutu okazał się bardzo dobrym organizatorem i odegrał dużą rolę w rozwoju rolnictwa w Królestwie Polskim.

Oczapowski wykładał w Instytucie, zgodnie ze swoimi zainteresowaniami, uprawę roli i roślin połączoną z demonstracjami polowymi. Nie udało mu się jednak zrealizować idei założenia i prowadzenia doświadczeń wieloletnich. Treści wykładów Oczapowskiego były bardzo nowatorskie, choć nie miał łatwego sposobu wykładania. Wykłady były oparte głównie na osiągnięciach krajów zachodnich, a szczególnie na wiedzy zdobytej w czasie studiów uzupełniających, na Uniwersytecie w Möglinie. Jako dyrektor Instytutu w Marymoncie potrafił w ciągu kilku lat podnieść naukę na taki poziom, jakim dysponowali absolwenci w Möglinie. Jak pisze M. Oczapowski, „Marymont w niczym nie ustępuje Möglinowi. W jednej tylko rzeczy gorzej stoimy, a mianowicie w tym, że nie jesteśmy Niemcami, do czego

rodacy tak ślepią wiarę przywiązują”. Zasady nowoczesnej agrotechniki i zootechniki, formułowane na wykładach i opisane w licznych podręcznikach i czasopismach, były wykorzystywane przez wiele lat przez jego następców. Jedynie teoria próchnicznego odżywiania roślin, rozpowszechniona na zachodzie przez A. Thaera, a w Królestwie przez Oczapowskiego, nie doczekała się powszechnego poparcia. Oczapowski nie zasklepił się jednak w poglądach konserwatywnych i nie przeczył bynajmniej nowym tezom z zakresu biochemii i fizjologii roślin, dotyczących mineralnego odżywiania roślin.

W okresie warszawskim Oczapowski znacznie rozszerzył twórczość pisarską w stosunku do okresu wileńskiego, gdzie jak podano wcześniej, opublikował 5 tomów podręczników rolnictwa. W okresie warszawskim dopisał kolejnych 7 tomów i w ten sposób powstało ogromne 12 tomowe dzieło „Gospodarstwo wiejskie”. Dzieło to obejmowało różne działy nauk rolniczych z produkcji roślinnej, zwierzęcej i ekonomiki rolniczej. Zawierało ono naukowe przemyślenia z licznymi ważnymi wnioskami dla praktyki rolniczej, znacznie wyprzedzające daną epokę. Przekazywał w nich swoje myśli i konkretne wskazówki, które były wykorzystywane do końca XIX wieku. W okresie warszawskim Oczapowski napisał następujące tomy:

- „O nauce gospodarstwa wiejskiego w ogólności” (1834),
- „Uprawa buraków podług najnowszych doświadczeń” (1837),
- „Uprawa roślin okopowych i pastewnych” (1839),
- „Zasady ogólne w hodowli bydła” (1841),
- „Hodowla koni” (1842),
- „Hodowla bydła rogatego i świń” (1844),
- „Nauka ekonomii – czyli zarządu gospodarstwa”, 2 tomy, które ukazały się po śmierci autora w 1857 r.

Jak wynika z tego wykazu, dorobek naukowy Oczapowskiego jest ogromny i bardzo wszechstronny.

Wcielał on w swe dzieła to wszystko, co dała mu nauka rolnicza i co przekazywała wieloletnia praktyka. Oczapowski wykładał głównie nauki dotyczące produkcji roślinnej, ale pisał nie tylko o uprawie roli i roślin, ale również o produkcji zwierzęcej i ekonomice gospodarstw.

W 12 tomowym dziele „Gospodarstwo wiejskie” znajdują się 3 tomy dotyczące produkcji zwierzęcej. W tych tomach uwidacznia się wpływ szkoły niemieckiej dotyczącej hodowli zwierząt domowych. Jest prekursorem nauki również w dyscyplinach produkcji zwierzęcej. W tomach tych podaje na przykład sposób normowania karmy dla zwierząt z uwzględnieniem jednostek, jakie stanowiły siano łąkowe. Dzienna karma powinna wynosić 5 funtów siana na każde 100 kg wagi zwierzęcia. Uczy, jakie zwierzęta należy dobierać na opas. Jest propagatorem hodowli bydła polskiego. Podaje, że jeden koń powinien przypadać na takie gospodarstwo, w którym „gospodarz sam razem z czeladzią rękę do robót przykłada”.

W publikacjach Oczapowski bardzo często podnosi rangę praktyk rolniczych. Twierdził, że w naukach rolniczych nie można być samym teoretykiem. Kto praktycznej wiedzy nie posiada, nie może piastować stanowiska kierowniczego. Stanowisko kierownicze powinno dać możliwość zaznajomienia się ze wszystkimi działami wiedzy rolniczej.

W połowie XIX w. upływający czas przyniósł duże zmiany w nauce dotyczącej żywienia roślin. W miejsce teorii organicznego odżywiania roślin, wciskała się teoria mineralnego odżywiania roślin, która była bardzo szeroko rozpropagowana przez Justusa Liebiga. U niego studiował kolejny dyrektor Instytutu w Marymoncie – Seweryn Zdzitowiecki. Oczapowski nie potrafił już w tym czasie przeciwstawić się nowej myśli. Młodzi naukowcy uważali system Thaera za przestarzały i dlatego były ataki na Oczapowskiego, który w roku 1853 musiał ustąpić ze stanowiska dyrektora.

Oczapowski pełnił różne funkcje społeczne na rzecz rolnictwa między innymi:

- Członek Komitetu Naukowego przy Ministerstwie Dóbr w Petersburgu,
- Członek Rady Wychowania Publicznego przy Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Oświecenia w Warszawie,
- Członek Galicyjskiego Towarzystwa Gospodarczego we Lwowie,
- Członek Towarzystwa Rolniczo-Ekonomicznego w Petersburgu,
- Członek Moskiewskiego Towarzystwa Gospodarstwa Wiejskiego,
- Członek Towarzystwa Naukowego przy Instytucie Rolniczym w Hory-Horkach (Białoruś).

Za ogromne zasługi na rzecz rolnictwa otrzymał rangę radcy stanu i nadano Mu liczne odznaczenia. Były to między innymi: Order Św. Anny kl. II z koroną, Order Św. Stanisława kl. III. W 1846 r. otrzymał szlachectwo z herbem nazwanym Oczapowski.

Michał Oczapowski zmarł 21.01.1854 w Warszawie i został pochowany na cmentarzu Wawrzyszewskim w Warszawie, w grobie rodzinnym, gdzie zostali pochowani również inni członkowie jego rodziny. W kościele, obok cmentarza, znajduje się tablica z Jego imieniem. Jego imieniem nazwano również jedną z ulic na Żoliborzu w Warszawie.

W roku 1974 z okazji 140 lecia objęcia przez Oczapowskiego funkcji dyrektora Instytutu na Marymoncie, staraniem Wydziału Nauk Rolniczych i Leśnych PAN oraz Komitetu Ekonomii Rolniczej PAN odbyła się w Warszawie sesja naukowa dla uczczenia Oczapowskiego jako prekursora nauk rolniczych w Polsce. Na sesji tej padła propozycja utworzenia Medalu Oczapowskiego, którym byliby nagradzani wybitni uczeni nauk rolniczych.

W 1988 odbyła się sesja naukowa Wydziału Nauk Rolniczych i Leśnych PAN z okazji 200-letniej rocznicy urodzenia Michała Oczapowskiego. Na sesji tej po raz pierwszy Medal im. Michała Oczapowskiego został wręczony 20 wybitnym uczonym z zakresu nauk rolniczych oraz 3 instytucjom.

Do roku 1995 decyzję o nadaniu tego medalu podejmowała specjalna komisja pod przewodnictwem Sekretarza Wydz. V PAN. Od 1996 decyzję podejmuje specjalna

Kapituła Medalu, którą stanowią członkowie PAN wyróżnieni tym medalem. Do roku 2002 nagrodzono medalami 93 uczonych polskich i 20 zagranicznych oraz 19 instytucji naukowych (Postępy Nauk Rolniczych, Zeszyt Specjalny Nr 6/2002).

Imieniem M. Oczapowskiego nazwano m.in. Akademię Rolniczo-Techniczną w Olsztynie oraz Centralną Bibliotekę Rolniczą w Warszawie.

Przy opracowaniu wykorzystano:

- „Polski Słownik Biograficzny”,
- Zbiory Centralnej Biblioteki Rolniczej im. M. Oczapowskiego w Warszawie,
- Księgi Pamiątkowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie z lat 1937 i 1958.
- Strzemski M. „Historia Gleboznawstwa Polskiego”, 1980.

Opracował: Stanisław Mercik